

Людмила Рудницька

СТВОРЕННЯ СКЛЯНОГО ЗАВОДУ НА БАЗІ СЕЛА РОКИТНЕ ОВРУЦЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті висвітлено історію села Рокитне Овруцького повіту на Волині. Наприкінці XIX ст. на його окраїні із залученням іноземного капіталу було збудовано промислове підприємство з виробництва скла. Одночасно постало робітниче поселення, інфраструктура якого постійно розширювалася, особливо зі створенням залізничного сполучення.

Ключові слова: село Рокитне, Розенберг, Охотніков, скляний завод, іноземний капітал, робітниче поселення.

У другій половині XIX ст. у Російській імперії промисловість розвивалася зазвичай поза межами міст. Заводи і фабрики засновувалися на території видобутку природних копалин. Всеросійський перепис населення 1897 р. дає змогу виявити рівень урбанізації, наявність та географію точок зростання. У ролі останніх часто фігурували не офіційні міста, а поселення іншого типу і статусу. Прикладом такого підприємства є склозавод на Волині, що постав на околиці села Рокитне Овруцького повіту Волинської губернії.

Історія цього села у вітчизняній історіографії висвітлена досить поверхово. Перший науковий нарис був розміщений у багатотомній фундаментальній праці «Історія міст і сіл Української РСР»¹. Нове бачення історії Рокитного продемонстровано в науково-популярній праці А. Герасимчука та Г. Таргонського «Русь-Україна. Факти і сенсації», у якій так і не вдалося повністю реконструювати хронологію подій². На сьогодні дослідження про заснування на його базі Рокитнівського склозаводу наприкінці XIX ст. відсутні.

Метою статті є висвітлення історії волинського села Рокитне, що наприкінці XIX ст. стало основою для створення підприємства з виробництва скла.

Перша згадка про село Рокитне датується 1545 р. в описі Овруцького замку³, який був власністю князя Андрія Капусти, каштеляна брацлавського і старости овруцького. Князь мав двох синів — Пилипа та Івана, які померли ще дітьми, і двох дочок — Олександрю та Марину. Надалі вони успадкували батьківські землі.

Старша — Олександра Капуста — вийшла заміж за князя Олександра Вишневецького з роду Збаразьких⁴. Згідно з реєстром поборового податку із землі Київської за 1581 р., вона володіла значною частиною земель Овруцького повіту: Мойшевичі, Рокитне, Біловіж, Замисловичі, Горловичі, частина Овруча та Брагіна. Рокитне, Горловичі й Замисловичі були спільною власністю княгині та пана Панаса Тризни. Загалом на цей час у селі Рокитному налічувалось 15 будинків⁵. У 1628 р. «подимщину» за володіння частиною цього села, за 6 будинків і 1 земельну ділянку, сплачував київський каштелян Гаврило Гойський⁶. 1687 р. овруцький староста Францішек Потоцький отримав у власність село Велідники Овруцького повіту разом із 23 населеними пунктами. Йому, зокрема, відійшли Біле, Хлупляни, Красилівка, Новаки, Замисловичі, Рокитне тощо⁷.

Після третього поділу Речі Посполитої новими власниками села Рокитне стає рід Прушинських, старшим у якому був граф Йосип Прушинський. За рішенням суду від 10 грудня 1838 р. та актом Волинської цивільної палати від 22 червня 1840 р. власницею села Рокитне з Руднею і Стариками, селом Масевичі, де проживало 353

⁴ Войтович Л. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква, 2006. С. 648–655.

⁵ Jabłonowski A. Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia ruskie. Ukraina (Kijow — Braclaw). Warszawa, 1894. Т. XX. С. 38.

⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Т. 15. Cz. 2: [Dopełnienia: Januszpol — Żyżkowa. Dodatek: Aleksin — Wola Justowska] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1902. S. 547. URL: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_XV_cz.2/ (дата звернення: 21.09.2016).

⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Т. 13: [Warmbrun — Worowo] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1893. S. 312. URL: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_XIII/312 (дата звернення: 13.09.2016).

¹ Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. Ровенська область. 680 с.

² Герасимчук А.А. Русь-Україна: факти і сенсації. К.: ТОО «Інтерконтиненталь-Україна», 2015. 224 с.

³ Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов: в 37 т. Киев, 1867. Ч. 4. Т. 1. С. 48.

особи, стала онука Й. Прушинського Людвіка Менжинська. Дідівську спадщину було затверджено Третейським рішенням від 9 листопада 1840 р. про поділ на три частини. Одна із них належала Людвіці Менжинській і засвідчувала власність таких територій: село Рокитне з Масевичами і Стариками, село Біловіж з Руднею і частиною села Собечин⁸.

Великим лихом були неврожайні роки, що для простих громадян несли потенційну, нерідко пряму небезпеку масових голодувань. З другого боку, державна влада переймалася ймовірністю бунтів, несвоєчасної сплати податків, збільшенням смертності та інших тяжких наслідків.⁹ Тому через неврожаї в населених пунктах запроваджувалися так звані «запасні магазини». У селі Рокитне функціонував аналогічний заклад, при якому значилось 624 ревізькі душі станом на 1853 р. Однак належної кількості хліба в магазині не було: замість 624 чвертей озимого хліба було 539 і відповідно 312 чвертей «ярового», замість 181¹⁰.

Після смерті Людвіки Менжинської власниками села Рокитне стали її дочки — графині Анеля Ржищевська та Каміла Могильницька з роду Прушинських. У 1866 р. у селі Рокитне проживало 311 осіб чоловічої статі, у тому числі селян, які викупали наділи, — 311. Всіх селянських дворів у цьому маєтку — 100. За даними попередньої грамоти, в маєтку було 100 селянських обійсть. Проте за проведеною ревізією їхня кількість була дещо більшою — 118¹¹.

Розпорядник сільських коштів Пархоменко 5 лютого 1875 р. оцінив стан дерев'яної сільської парафіяльної церкви Успіння Пресвятої Богородиці як катастрофічний. У результаті чого було затверджено проект нового храму 9 вересня 1877 р., а наступного року — кошторис. Роботи з будівництва церкви розпочалися в 1884 р. і тривали 2 роки. Відповідно до кошторису було використано 6 872 руб. 43 к. Наприкінці XIX ст. кількість прихожан вищезазначеної церкви становила 1439 осіб, з них: 726 — чоловіків, 713 — жінок,

що свідчило про зростання ролі села Рокитне в окрузі¹².

У 1882 р. Вітольда Могильницька, дочка Каміли з роду Менжинських, продала земельну ділянку в 1000 десятин з хорошим будівельним лісом за 50 000 руб., які були сплачені протягом 10 років¹³. Новим власником став Володимир Миколайович Охотніков, російський підприємець, член Державної ради, нащадок древнього дворянського роду, з жовтня 1892 р. — член Ради Міністерства Фінансів, а з 1893 р. — уповноважений з питань розробки й уведення винної монополії в губерніях 5-ї черги. 1896 р. він обирається до Ради у справах винної монополії, а в 1899 р., за відмінну службу, стає таємним радником та отримує звання шталмейстера при дворі¹⁴.

Основними передумовами будівництва скляного заводу в селі Рокитне Овруцького повіту Волинської губернії стали наявність та достатня кількість сировинної бази — кварцових пісків та палива (ліси й величезні родовища торфу), реформи міністра фінансів Російської імперії С.Ю. Вітте та особиста зацікавленість в освоєнні цієї території підприємця єврейського походження Юліана Михайловича Розенберга.

У 1894 р. С. Вітте вводить державну монополію на виробництво, продаж алкоголю (горілки, вина й спирту), підвищує ціни й акцизи на спиртні напої. «Питна», як тоді говорили, монополія в «питушій» Росії забезпечувала четверту частину надходжень до бюджету¹⁵. Водночас міністерство фінансів було занепокоєне відсутністю достатньої кількості скляного посуду хорошої якості для потреб казенної винної монополії, ціни на який штучно завищували постачальники. Це й стає основною причиною виникнення нових скляних заводів, які працювали б виключно на казну. Такого типу підприємств у 1896 р. будується два — Благодатський і Рокитнівський. Перший уже за три роки припиняє свою діяльність через неспроможність конкурувати¹⁶.

Засновниками Рокитнівського скляного заводу стали В.М. Охотніков та Ю.М. Розенберг, останній народився в містечку Немирів Подільської губернії¹⁷, а згодом став купцем

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАК України). Ф. 575. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 1–13 зв.

⁹ Котов П.П. Формирование системы хлебных и денежных запасов на случай неурожая в законодательстве России XVIII — первой половины XIX века. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2013. Вып. № 2, ч. 1. С. 91–95. URL: <http://www.gramota.net/materials/3/2013/2-1/21.html> (дата звернення: 10.10.2018).

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 84 (1853). Спр. 595. Арк. 169–170.

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 299. Спр. 163. Арк. 8–9.

¹² ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 569. Спр. 31. Арк. 30.

¹³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 9: [Pożajście — Ruksze] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1888. 960 s. URL: http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_IX/ (дата звернення: 25.10.2016).

¹⁴ Левенсон М.Л. Государственный совет: портреты и биографии. Петроград, 1915. С. 64.

¹⁵ Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. Том XIV. 1894 г. СПб., 1898. С. 404–410.

¹⁶ Российский государственный исторический архив (далі — РГИА). Ф. 118. Оп. 1. Д. 2. Л. 1–2 об.

¹⁷ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 113. Л. 7.

І гільдії Санкт-Петербурга¹⁸. Його друга дружина — Надія Розенберг (Скворцова) — була племінницею міністра фінансів Російської імперії В.М. Коковцова¹⁹. Ю.М. Розенберг мав власний офіс у Міністерстві торгівлі в Санкт-Петербурзі²⁰. Саме він був відповідальним агентом, акціонером-засновником «Товариства з обмеженою відповідальністю Рокитнівський скляний завод» і головою правління «Рокитнівської спілки скляних заводів». Впливовість вищезазначених осіб у вищих колах Російської імперії сприяла укладанню ними з Головним управлінням неокладних зборів та Державної винної монополії договорів на постачання скляної продукції від 8 жовтня 1897 р. та 7 серпня 1899 р. Ці документи свідчили про зацікавленість склопляшкою, що виготовлялася на Рокитнівському скляному заводі²¹.

Наявність достатньої сировинної бази, пов'язаної з родовищем дрібнозернистих кварцових пісків флювіогляціального генезису високої чистоти для виробництва скляної продукції, забезпечила розвиток скляної промисловості саме в Рокитному²². Це Рокитнівське родовище було виявлене за сприяння Ю.М. Розенберга Бюро дослідження землі гірського інженера С.Г. Войслава (Санкт-Петербург), що опікувалося пошуками, розвідкою корисних копалин та води, бурінням артезіанських та інших колодязів. Вивчення кварцового піску засвідчило, що співвідношення 3:1:1 (пісок — сода — вапно) та дотримання усіх умов виробництва дає змогу виготовляти біле скло із зеленуватим відтінком. Після отримання висновку про придатність кварцового піску для виготовлення скла восени 1897 р. Ю.М. Розенберг залучає бельгійський капітал²³.

Не менш важливою передумовою будівництва скляного заводу була велика кількість лісових насаджень, що на початковому етапі стали основним джерелом палива та матеріалами для будівництва. В.М. Охотнікову в Овруцькому повіті Волинської губернії належало 18 615

десятин землі, зокрема і значний масив лісів. У селі Рокитне у його власності перебував лісопильний завод, де виготовляли дошки. Цей вид діяльності давав значний прибуток, що становив 81 350 руб. на рік²⁴.

29 жовтня 1897 р. між В.М. Охотніковим і Ю.М. Розенбергом було укладено угоду, за якою Юліан Михайлович отримав право на експлуатацію Рокитнівського скляного заводу з усіма житловими будівлями та інженерними спорудами, помешканнями для працівників, сировиною і готовою продукцією та вільне користування лісовими ресурсами, що надалі використовувалися для будівництва складів, сараїв, службових, житлових приміщень для працівників заводу. У документі йшлося й про безкоштовний видобуток, використання на всій території маєтку В.М. Охотнікова каменю, глини та інших корисних копалин, а також води із річки, що була теж у його власності, як для будівництва самого заводу, так і для виробництва скляної продукції. Все це й стало стимулюючим фактором будівництва промислового об'єкта в селі Рокитне²⁵.

Умови розвитку існуючих населених пунктів радикально змінювало будівництво залізничної дороги, внаслідок чого відбулось різке розширення міст та містечок. Одні, залишившись осторонь залізничних доріг, одразу ж втратили перспективи, а інші отримали додатковий стимул для свого розвитку. Багато пристанційних поселень стало успішно конкурувати з містами як місцеві економічні центри²⁶.

Значна відстань до залізничного сполучення довгий час була стримуючим фактором розвитку заводу. Пляшки транспортувались кожного дня на відстань понад 40 км у м. Сарни на волах. Цей вид перевезення був занадто дорогим і не практичним, який постійно паралізував роботу підприємства. Ю.М. Розенберг відкриває нову сторінку у формуванні промислового середовища села Рокитне: уряд замовляє будівництво залізниці від Києва до Ковеля через Рокитне²⁷.

1899 р. почалася масштабна вирубка лісу, а разом з нею і будівництво залізниці, яка 10 березня 1902 р. була здана в експлуатацію. Це розширило сферу виробництва скла, а завод стає досить прибутковим. У 1911 р. станцію «Рокитне» перейменовано на «Охотніково»²⁸.

²⁴ Юго-Западный отдел Российской Экспортной Палаты. Весь Юго-Западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям. Киев, 1913. С. 839–841.

²⁵ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 2. Л. 18.

²⁶ Город и деревня в Европейской России: сто лет перемен. М.: ОГИ, 2001. С. 71.

²⁷ Rokitno-Wolyn and Surroundings... Р. 15–21.

²⁸ Волынский Губернский Статистический комитет. Памятная книжка Волынской губернии на 1912 год. Житомир, 1911. С. 183.

¹⁸ Справочная книга о купцах города С.-Петербурга. СПб., 1897. С. 693.

¹⁹ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 113. Л. 12.

²⁰ Rokitno-Wolyn and Surroundings; Memorial Book and Testimony (Rokytne, Ukraine). Translation of Rokitno (Volin) ve-ha-seviva; sefer edut ve-zikaron. Edited by: E. Leoni. Tel Aviv, 1967. 495 p. URL: <https://www.jewishgen.org/yizkor/rokitnoye/rokitnoye.html> (дата звернення: 13.09.2016).

²¹ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 19. Л. 1–4 зв.

²² Бурка В.Й. Географічні особливості мінерально-ресурсної бази будівельно-індустріального комплексу Північно-Західного економічного району. Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. 2015. Вип. 762–763. С. 117–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2015_762-763_23 (дата звернення: 29.10.2016).

²³ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 2. Л. 10.

Довжина залізничної дороги принесла великий попит на телеграфні стовпи і масштабне будівництво. Села поблизу залізничної колії почали розвиватися і рости, а з ними й потреба в будівельних матеріалах. Коріння дерев використовували як сировину для виробництва дьогтю та скипидару. У Рокитному було збудовано підприємство з виробництва смоли вже після появи такого в селі Турик.

З початком будівництва і функціонування скляного заводу та залізничного сполучення Київ — Ковель мешканці стали розділяти село Рокитне на дві частини — старе і нове місто (промислова частина), населення якого було змішаним, зі значним процентом євреїв. Демаркаційною лінією, що засвідчила факт розмежування, стала річка Рокитянка, або як її ще називали за часів Прушинських — Рокитнівський ключ.

На початку ХХ ст. населення села Рокитне становило 4055 осіб, з них: росіяни та українці — 3858, євреї — 105, поляки — 74, інші — 18. З будівництвом заводу і зміною царської політики щодо євреїв їхня кількість зростає вчетверо. Першими поселенцями стали: Беніамін Мейрсон, Бенціон Гейпман, Арам Зондер, Альтер Вайсблат, Берко-Мовша Шапіро, Авраам Голод, Мевша Ліфшиць, Мевша Гурман та ін²⁹.

Керівництво склозаводу взяло на себе зобов'язання щодо створення соціальної інфраструктури, зокрема, належних умов для тривалого проживання робітників³⁰, запустивши процес формування робітничого поселення на окраїні села Рокитне. Характерною особливістю просторової структури робітничого поселення стала сегрегація, базована на професійній ієрархії. Адміністрація склозаводу й вищий інженерний склад проживали в краще облаштованих приміщеннях, ніж робітники. Як приклад: дім директора склозаводу був збудований із цегли, що виготовлялась на території підприємства для виробничих потреб. Слід зазначити, що це був другий за вартістю будинок після самого підприємства, який станом на 1916 р. оцінювався у 30 тис. руб. й становив 76 % вартості будівлі склозаводу. Цю споруду жителі знали як Палац Розенберга, у якому мешкав директор підприємства. Великою розкішшю був залізний дах, адже лише 4 будівлі Рокитнівського скляного заводу мали таке покриття: сам завод, дім директора, будинок для службовців та заводська крамниця з підсобним приміщенням. Всі інші — дерев'яні, вкриті гонтом (невеликі дощечки, які служили покрівельним матеріалом і виготовлялись із ялини та трохи нижчої якості — з сосни

й осики)³¹. Середній термін служби даху, покритого гонтом, становив 25–35 років³².

Після реконструкції скляного заводу 1900–1902 рр. розпочалось масове будівництво житлових приміщень для його працівників, які з'їжджались із різних куточків Російської імперії. Більшість помешкань збудували німці. Загалом — 21 дерев'яний будинок, вкритий гонтом, загальною площею 38 569 м², та сараї — криті нежитлові будівлі зазвичай без стельового перекриття, які не потребували додаткового опалення³³. Окрім того, робітники користувалися трьома приміщеннями для рухомого майна, а також ще одним — для гужового транспорту. Для потреб підприємства було збудовано 2 дерев'яні конюшні, криті гонтом.

Капітальні соціальні інвестиції були типовими передусім для підприємств, базованих на високотехнологічному виробництві, завдяки яким адміністрація намагалася заохотити й утримати кваліфіковану робочу силу. Створення належних умов життя для фахівців різного ґатунку коштувало дорого, але для підприємства це була не тільки соціальна відповідальність, але й інвестиція, адже розвинена соціальна інфраструктура вважалася гарним стимулом для праці. Вона мала допомогти зменшити плинність кадрів, підвищити продуктивність праці та корпоративну лояльність робітників³⁴. Зокрема, революція 1905–1907 рр. працівниками склозаводу хоч і була сприйнята на фоні масового піднесення в Російській імперії, проте робітники залишились при своєму керівництві, житлі, яким їх забезпечували, на робочих місцях. Бажання адміністрації та власників заводу створити позитивний образ компанії та підвищити лояльність пояснює витрати підприємства, не пов'язані з виробництвом.

При склозаводі існувала оранжерея, крита склом і залізом, загальною вартістю в 1500 руб. Також у селі Рокитне був створений прекрасний парк площею в кілька квадратних кілометрів з барвистими клумбами та газонами, де росли дуби та різноманітні фруктові дерева. Для працівників заводу було збудовано окрему лазню з пральнею, облаштовану відповідним обладнанням. Діє ще одна лазня, виключно для адміністрації склозаводу. Харчувались як робітники, так і адміністрація у двох добре облаштованих їдальнях. У власності склозаводу перебувало ще одне дерев'яне приміщення³⁵, частина якого використовувалася як винна лавка (№ 392). Як і в багатьох

³¹ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 42. Л. 1–36.

³² Партин А.С. Архитектурные термины: Иллюстрированный словарь. М.: Стройиздат, 1994. С. 55.

³³ Словарь русского языка: 70 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Рус. яз., 1990. С. 695.

³⁴ Праця, виснаження та успіх. С. 12.

³⁵ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 42. Л. 1–36.

²⁹ Rokitno-Wolyn and Surroundings... P. 21–28.

³⁰ Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу / за ред. В. Кулікова й І. Склокіної. Львів: ФОП Шумилович, 2018. С. 11.

інших містах і селах, комерція в селі Рокитне була надзвичайно важливою, її розвивало насамперед єврейське населення: магазин скла Бецалеля Кокеля, продовольчий магазин і зерносховище Беніаміна Мейрсона, продаж борошна Мевші Лівшиця і Арама Зондера, бакалейні магазини (їх було більше 20) — Двойра Гендельмана, Герші Вайсблата, Дора Шварцблата, Розалії Франк, Басі Шапіра, швейна майстерня Іта Ейдельмана, м'ясні магазини Йося Бермана, Боруха Відоня, Берко-Мовші Шапіра, магазин залізних виробів Шимона Гендельмана та ін.³⁶

Альтеру Вайсблату належав магазин біля скляного заводу, у якому працівники могли обмінювати талони на продукцію. Тісна співпраця з Ю.М. Розенбергом давала чималі прибутки й можливість проживати в одному з приміщень, що належало заводу. У них розміщувалася й аптека єврея Барзама, яку він згодом продав Ною Зольцману. Ще одним власником аптеки, вже після Н. Зольцмана, був Мойше-Мордко Журавський. При склозаводі, окрім аптеки, функціонував медичний пункт, дільничним земським лікарем якого був Лепьохін Євгеній Іванович. У приміщенні аптеки працювало поштово-телеграфне відділення. Перший листоноша на ім'я Ентоні разом зі своїм помічником доставляв пошту на конях та вагонетці, а ті, хто хотів кореспонденцію одержати вчасно, забирали її самотійно. Поштове відділення розміщувалося на залізничній станції, начальником якого був Феодосій Яровенко³⁷.

Чимало підприємців вважало своїм релігійним обов'язком та моральною відповідальністю опікуватись життям робітників як на виробництві, так і поза ним. Підприємець виступав у ролі батька, який переймається добробутом своїх підопічних так, ніби вони були його власні діти. Патерналізм полягав, передусім, у впровадженні освіти, матеріальному достатку та моральному контролі³⁸.

3 вересня 1904 р. при скляному заводі з дозволу власника Ю.М. Розенберга відкривається приватне училище для дітей працівників підприємства. Вчителювати запрошують Ігнація Корнелія Котковського, який, як згодом виявилось, був більшовицьким агітатором. 8 листопада 1904 р. інспектор народних училищ закриває цей заклад, запропонувавши перевести дітей до Рокитнівської сільської школи, у якій навчальний рік розпочинався пізньої осені й тривав до ранньої весни. У періоди непролазної багнюки або сильних морозів робітники відмовлялися відпускати своїх дітей до школи, тому що заклад

розміщувався від заводу на відстані верстви. Тим більше, що навчання тривало з 9.00 до 14.00, у той час, коли нікому було їх забрати через неможливість залишити робоче місце. Заводське управління від імені працівників заводу звернулось до Ю.М. Розенберга з проханням про відкриття школи для дітей працівників підприємства, яка надалі працювала нелегально³⁹.

З усіх заводів Київського фабричного округу станом на 1899 р. Рокитнівський склозавод вважався найбільшим. На інших підприємствах чисельність працівників не перевищувала 150–155 осіб. На Рокитнівському склозаводі робітники працювали у дві зміни по 9 годин — всього 190 осіб, а працівники денного режиму роботи — по 10 годин, лише кочегари і машиністи по 12,5 годин. Всього — 244 особи⁴⁰. Першим директором й інженером, який керував будівництвом Рокитнівського склозаводу, був зять Ю.М. Розенберга — німецький підданий Еміль Карл Август Кампф⁴¹.

4 листопада 1899 р. склозавод згорів уперше. Головна причина — порушення правил поводження з вогнем робітником Андрієм Блоком. Збитки становили 200 тис. руб., завод був застрахований у Російському страховому товаристві на суму в 350 тис. руб⁴². Страхові виплати та участь бельгійського капіталу дали можливість його відбудувати. У 1900 р. Роберт Драль, інженер з цивільного будівництва, за сумісництвом акціонер «Товариства з обмеженою відповідальністю Рокитнівський скляний завод»⁴³, розробив креслення нового заводу в м. Хамельн (Німеччина).

Новий завод загальною площею 57 395 м² збудували цегляний, а дах покрили залізом. Стропила цієї будівлі були виготовлені з дерева та заліза над ванними печами. Для виробництва склопляшки звели 2 плавильні печі з газогенераторами⁴⁴.

Продукція склозаводу — склопляшка ємністю 3 л для потреб Головного управління неокладних зборів і Державної винної монополії — продавалася в плетеній корзині й дорівнювала 5 горілчанам пляшкам, «горілчана (пивна)» 0,6 л, об'єм якої лише в 1917 р. було зменшено до звичної 0,5 л, «косушка» — 0,3 л, 123 мл — «чарка» і «мерзавчик» — 61,5 мл.

Першу пляшку на Рокитнівському склозаводі виготовив склодув — Ян Ференс⁴⁵. Виробнича потужність Рокитнівського скляного заводу

³⁶ Юго-Западный отдел Российской Экспортной Палаты. С. 838.

³⁷ Волинский Губернский Статистический комитет. Памятная книжка Волинской губернии на 1912 год. С. 183.

³⁸ Праця, виснаження та успіх. С. 12.

³⁹ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 52. Л. 1–1 зв.

⁴⁰ ЦДІАК України. Ф. 575. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 1.

⁴¹ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 113. Л. 9.

⁴² ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 629. Спр. 4. Арк. 4.

⁴³ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 32. Л. 1–2.

⁴⁴ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 52. Л. 8.

⁴⁵ Dytkowski Jerzy. Rokitno Wołyńskie 1920–1944. Pamiętnik Jerzego Dytkowskiego. URL: http://wolyn.freehost.pl/wspomnienia/dytkowski_rokitno.html (дата звернення: 23.04.2016).

з початком роботи становила 19 тис. 820 пляшок на добу, а це 598 тис. 576 штук на місяць⁴⁶. Щороку ці цифри зростали, як і кількість працівників. У 1909 р. основний штат налічував 218 осіб, з них 28 — жінки, та 282 особи — сезонні робітники й підлітки. Основний капітал Рокитнівського склозаводу становив 500 тис. руб., річне виробництво — 700 тис. руб. Директор, син Ю.М. Розенберга, який став Головою правління, — Володимир, технічний директор — Г. Гінц⁴⁷. Чим кращими були справи на склозаводі, тим ближче до Зимового палацу та міністерства фінансів у Петербурзі розміщувалася квартира Ю.М. Розенберга.

Село Рокитне мало гарне місцеположення. Тут не було мільйонерів, але кожен міг заробити собі на життя. Звичайний майстер Рокитнівського склозаводу за місяць отримував 25 руб., а його помічник у середньому — 13⁴⁸. Як приклад: майстер міг собі спокійно дозволити купити найдорожчу пляшку горілки і закутити чорною ікрою, 1 кг якої коштував 3 руб. 20 к.⁴⁹

⁴⁶ РГИА. Ф. 118. Оп.1. Д. 19. Л. 1–3 зв.

⁴⁷ Езіоранскій Л.К. Фабрично-заводскія підприємства Російської імперії. Спб., 1909. С. 1340–1355.

⁴⁸ РГИА. Ф. 118. Оп. 1. Д. 54. Л. 1–28.

⁴⁹ Цены и зарплаты в Российской империи. URL: <https://historical-fact.livejournal.com/59968.html> (дата звернення: 10.10.2018).

Ще однією з причин відносно економічної стабільності були тісні зв'язки із селами району. Селяни, які зазвичай приїжджали на ярмарок в село Рокитне, купували все необхідне саме там, а це пожвавлювало місцеве життя та збільшувало надходження до казни.

З початком Першої світової війни у 1914 р. рокитнівський скляний завод призупиняє роботу. Край стає територією військових дій, а його колишнього директора К. Кампфа депортовано до Сибіру⁵⁰.

Отже, заснованим у XVI ст. селом Рокитне на Волині протягом тривалого часу володіли різні власники. Лише наприкінці XIX ст. значна частина його територій була придбана нащадком древнього дворянського роду В.М. Охотніковим. Наявність та достатня кількість сировинної бази — кварцових пісків і палива — стала передумовою будівництва скляного заводу в селі Рокитне. Створення підприємства відбулося у руслі промислового розвитку Російської імперії із залученням іноземного капіталу. Воно розпочалося зі спорудження в 1896 р. приміщення для здійснення виробничого процесу. Наступним кроком стала розбудова при заводі інфраструктури робітничого поселення.

⁵⁰ Rokitno-Wolyn and Surroundings... P. 15–21.

REFERENCES

1. Arkhiv Yugo-zapadnoi Rossii, izdavaemyi vremennoi komissiei dlia razbora drevnikh aktov, vysochaishe uchrezhdennuiu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore. (1867). [V 37 t.]. Ch. 4: T. 1, Kiev: Tip. E. Fedorova [in Russian].
2. Burka, V. Y. (2015). Neohrafichni osoblyvosti mineralno-resursnoi bazy budivelno-industrialnoho kompleksu Pivnichno-Zakhidnoho ekonomichnoho raionu. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Neohrafiia* (762–763), 117–126 [in Ukrainian].
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnu_2015_762-763_23
3. Tseny i zarplaty v Rossiiskoi imperii [in Russian].
<https://historical-fact.livejournal.com/59968.html>
4. Dytkowski J. Rokitno Wołyńskie 1920–1944. Pamiętnik Jerzego Dytkowskiego [in Polish].
http://wolyn.freehost.pl/wspomnienia/dytkowski_rokitno.html
5. Ezioranskii, L. K. (1909). *Fabrichno-zavodskiiia predpriiatiiia Rossiiskoi imperii*. SpB [in Russian].
6. Gorod i derevnia v Yevropeiskoi Rossii: sto let peremen: Monograficheskii sbornik. (2001). M.: OGI [in Russian].
7. Herasymchuk, A. A. (2015). *Rus-Ukraina: fakty i sensatsii*. K.: TOA «Interkontynental-Ukraina» [in Ukrainian].
8. Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR. (1973). [V 26 t.]. *Rovenska oblast*, K.: Holovna redaktsiia URE AN URSR [in Ukrainian].
9. Jabłonowski, A. (1894). *Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia ruskie. Ukraina (Kijow — Braclaw) — Warszawa* [in Polish].
10. Kotov, P. P. (2013). Formirovanie sistemy khlebnykh i denezhnykh zapasov na sluchai neurozhaev v zakonodatelstve Rossii XVIII — pervoi poloviny XIX veka. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiia i iskusstvovedenie. *Voprosy teorii i praktiki*, 2, 1, 91–95 [in Russian].
<http://www.gramota.net/materials/3/2013/2-1/21.html>
11. Levenson, M. L. (1915). *Gosudarstvennyi sovet: portrety i biografii*. Petrograd: Tipografiia Petrogradskoi tiurny [in Russian].
12. Partina, A. S. (1994). *Arkhitekturnye terminy: Iliustrirovannyi slovar*. M.: Strojizdat [in Russian].

13. Polnoie sobranie zakonov Rossiskoi Imperii. Sobranie Tretie. (1894). XIV, SpB.: Gosudarstvennaia tipografiia [in Russian].
14. Kulikova, V., Sklokino, I. (Ed.). (2018). Pratsia, vysnazhennia ta uspih: promyslovi monomista Donbasu. Lviv: FOP Shumylovych [in Ukrainian].
15. Leoni, E. (Ed.). (1967). Rokitno-Wolyn and Surroundings; Memorial Book and Testimony (Rokytno, Ukraine). Translation of Rokitno (Volin) ve-ha-seviva; sefer edut ve-zikaron. Tel Aviv [in English]. <https://www.jewishgen.org/yizkor/rokitnoye/rokitnoye.html>
16. Fond 118, Description 1, Unit 2, 366 l, Rossiiskii gosudarstvennyj istoricheskii arkhiv (dali — RGIA).
17. Fond 11, Description 1, Unit 19, 60 l, RGIA.
18. Fond 118, Description 1, Unit 32, 2 l, RGIA.
19. Fond 118, Description 1, Unit 42, 36 l, RGIA.
20. Fond 118, Description 1, Unit 52, 22 l, RGIA.
21. Fond 118, Description 1, Unit 54, 28 l, RGIA.
22. Fond 118, Description, Unit 113, 13 l, RGIA.
23. Shvedova, N. Yu. (Ed.). (1990). Slovar russkoo yazyka: 70000 slov. M.: Rus. Yaz. [in Russian].
24. Chlebowski, B. (Ed.). (1888). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 9: [Pożajście–Ruksze]. Warszawa [in Polish]. http://dir.icm.edu.pl/Slovník_geograficzny/Tom_IX/
25. Chlebowski, B. (Ed.). (1893). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 13: [Warmbrun–Worowo]. Warszawa [in Polish]. http://dir.icm.edu.pl/pl/Slovník_geograficzny/Tom_XIII/312
26. Chlebowski, B. (Ed.). (1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 15, Cz. 2: [Dopełnienia: Januszpol–Żyżkowa. Dodatek: Aleksin–Wola Justowska]. Warszawa [in Polish]. http://dir.icm.edu.pl/Slovník_geograficzny/Tom_XV_cz.2/
27. Spravochnaia kniga o kuptsakh gor. S.-Peterburga. (1897). SPb. [in Russian].
28. Fond 442, Description 1, Unit 7245, 13 ark. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (TsDIAK Ukrainy).
29. Fond 442, Description 84, Unit 595, 188, TsDIAK Ukrainy.
30. Fond 442, Description 299, Unit 163, 49, TsDIAK Ukrainy.
31. Fond. 442, Description 569. Unit 31, 90, TsDIAK Ukrainy.
32. Fond. 442, Description 629, Unit 4, 234, TsDIAK Ukrainy.
33. Fond 575, Description 1, Unit 95, 30, TsDIAK Ukrainy.
34. Vojtovych, L. (2006). Kniazha doba: portrety elity. Bila Tserkva: Oleksandr Pshonkivskiy [in Ukrainian].
35. Volynskii Gubernskii Statisticheskii komitet. Pamiatnaia knizhka Volynskoi gubernii na 1912 god. (1911). Zhitomir [in Russian].
36. Yugo-Zapadnyi otdel Rossiiskoi Eksportnoi Palaty. Ves Yugo-Zapadnyi kraj. Spravochnaia i adresnaia kniga po Kievskoj, Podolskoi i Volynskoi guberniiam. (1913). Kiev [in Russian].

Liudmyla Rudnytska

CREATION OF THE GLASS FACTORY ON THE BASE OF THE VILLAGE OF ROKYTNE OF OVRUCH DISTRICT OF VOLYN PROVINCE

The article highlights the history of the village of Rokytno of Ovruch district in Volyn, which was founded in the 16th century. The rapid development of the village is associated with the change of owner at the end of the 19th century, the Russian nobleman V. M. Okhotnikov and the emergence of merchant of the first guild of St. Petersburg Yu. M. Rozenberg. The Belgian fund was involved with the participation of which it was built an glass enterprise the outskirts of Rokytno village. The factory worked to satisfy needs of the government and produce glass bottle of different capacity. Construction of the Rokytno glass factory was possible in the presence of a raw material base — quartz sand and forests, which were used as fuel and as building material. Intensive development coincides with the reconstruction of the glass factory in 1900–1902 years. At the same time, a working settlement arose, whose infrastructure was constantly expanding, especially with the construction of railway connection. The number of population has also increased at the expense of employees who came to work from different parts of the Russian Empire. The administration of Rokytno glass factory provided dwelling for all workers and the representatives of small and midsize businesses and they rented the apartments for organization establishments of trade.

Key words: village Rokytno, Rosenberg, Okhotnikov, glass factory, foreign fund, working settlement.

Дата надходження статті до редакції: 30.10.2018.